

УДК 811.111:81'42: 316.276:133.522.1

Сабадаш (Плисак) Д. В.

СТРУКТУРА ТЕРМІНОКОНЦЕПТУ *MEDICINE* У СВІТЛІ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті реконструйовано медичний терміноконцепт *MEDICINE* за допомогою аналізу дефініцій терміна *medicine* у спеціальних і загальних словниках. Дослідження терміноконцепту дало можливість визначити особливості осмислення медичного поняття в процесі використання медичного терміна *medicine*.

Ключові слова: медичний терміноконцепт, термін, польова модель, дефініція, етимологічний аналіз.

Сабадаш (Плисак) Д. В. Структура терміноконцепта MEDICINE в світлі лінгвокогнітивних досліджень. – Стаття. В статті реконструйовано медичний терміноконцепт MEDICINE з допомогою аналізу дефініцій терміна medicine у спеціальних і загальних словниках. Дослідження терміноконцепта дало можливість визначити особливості осмислення медичного поняття в процесі використання медичного терміна medicine.

Ключевые слова: медицинский термин, термин, полевая модель, дефиниция, этимологический анализ.

Sabadash (Plysak) D. V. The structure of the term-concept MEDICINE in the light of lingvocognitive studies. – Article.

In the article the medical term-concept MEDICINE was reconstructed through the analysis of definitions of the term medicine in the special and general dictionaries. The study of the term-concept gave the opportunity to determine the specifics of the conceptualization of the medical notion in the process of usage of the medical term medicine.

Key words: medical term-concept, term, field model, definition, etymological analyses.

Сьогодні лінгвісти все більше уваги приділяють аналізу та реконструкції когнітивних структур вербалізованих термінологічними одиницями, у тому числі медичними термінами. Медичні термінологічні одиниці постають об'єктом аналізу у парадигмі когнітивної лінгвістики в роботах Ю. В. Віт (2006), О. О. Маковської (2012), В. В. Соколова (2011) та ін. Вважається, що наукова картина світу єдина для всіх мовних спільнот. Різниця полягає в національній формі вираження через посередництво національних термінологій. Проте національно-мовне оформлення не стосується змістової сторони наукової картини світу, а лише адаптує універсальне знання до потреб конкретної мовної спільноти [1, 12-13]. Водночас, значення, як і термінологічні одиниці, у процесі функціонування можуть переосмислюватися і розширювати свою значеннєву структуру, що розкривається в терміноконцепті і відповідає загальним тенденціям розвитку науки.

Під поняттям *медичний терміноконцепт* маємо на увазі одиницю когніції людини, одиницю пізнання і знання, фрагмент наукової картини світу у суспільній свідомості, що відповідає медичній галузі науки, відображає етапи розвитку та концептуалізації медичного знання і напрямки його осмислення, формує певним чином організовану множинність елементарних смислів, що продукуються ментальними образами медичних понять у межах фахової (медичної) й нефахової комунікації [2, 4]. Можна виявити такі аспекти розвитку вербалізованої медичним терміном когнітивної структури: із виведенням дефініції і в процесі функціонування терміна, через розвиток додаткових значень; у процесі метафоризації в художній комунікації, що відображає включення

терміна у систему індивідуально-авторських та загальносуспільних асоціацій.

Метою дослідження є аналіз особливостей структури та розвитку терміноконцепту *MEDICINE*.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) реконструювати структуру терміноконцепту *MEDICINE* за допомогою аналізу дефініцій терміна *medicine* у спеціальних і загальних словниках; 2) здійснити етимологічний аналіз терміна *medicine* для верифікації отриманих даних щодо становлення структури терміноконцепту; 3) визначити характер зв'язку термінологічних та нетермінологічних значень терміна *medicine* на рівні структури терміноконцепту.

Об'єкт дослідження становить терміноконцепт *MEDICINE*.

Предмет – особливості становлення структури терміноконцепту *MEDICINE*.

Новизна дослідження полягає у тому, що у роботі вперше реконструйовано медичний терміноконцепт *MEDICINE*.

Оскільки одним із основних способів вербалізації терміноконцепту є дефініція відповідного терміна, то реконструкція структури терміноконцепту *MEDICINE* передбачає проведення семантичного аналізу словникових дефініцій терміна *medicine*, які містяться як у спеціальних, так і в загальних словниках. Семантичний аналіз значень терміна дозволяє відобразити структуру терміноконцепту за допомогою польової моделі, визначити спільну сему, проаналізувати розвиток ядерних і периферійних значень, визначити приналежність значень до ближньої, дальньої і крайньої периферії терміноконцепту, проаналізувати зв'язок між ядром і периферією.

Аналіз 33 визначень терміна *medicine* дав можливість виділити 11 субполів терміноконцепту

MEDICINE (рис. 1). Субполя MEDICATION, MEDICAL SCIENCE, BRANCH OF MEDICAL SCIENCE (nonsurgical) (*medical specialties*), MEDICAL PROFESSION (*practice of medicine*), PROCESS OF MEDICATION відображають значення лексеми *medicine* як терміна. При цьому субполя MEDICATION, MEDICAL SCIENCE, BRANCH OF MEDICAL SCIENCE (nonsurgical) (*medical specialties*), MEDICAL PROFESSION (*practice of medicine*) утворюють ядро, оскільки представлені у спеціалізованих словниках. Ядерні значення тлумачимо як рівноцінні сегменти, оскільки взаємодія між ними настільки тісна, що будь-який варіант їх ієрархії можна вважати суб'єктивним. Субполе PROCESS OF MEDICATION належить до ближньої периферії, оскільки зберігає зв'язок із основними термінологічними значеннями, проте є результатом вторинної номінації і не зафіксоване у спеціальних словниках. Решта тлумачень зі специфічними конотаціями й асоціаціями належать до периферії і виступають когнітивними нашаруваннями, що відображають досвід та суб'єктивне сприйняття поняття (явища) у суспільній свідомості і є результатом концептуально метафоричного перенесення, яке з часом стало загальновідомим і вживаним. Субполе SMTH WITH SUPERNATURAL POWERS належить дальній периферії, субполя REMEDY (переносне значення), RITUAL PRACTICES, DESERVED PUNISHMENT (переносне значення), REVENGE (переносне значення), A WAY TO MAKE YOU HAPPY (переносне значення) – крайній периферії. Розглянемо ці субполя докладніше.

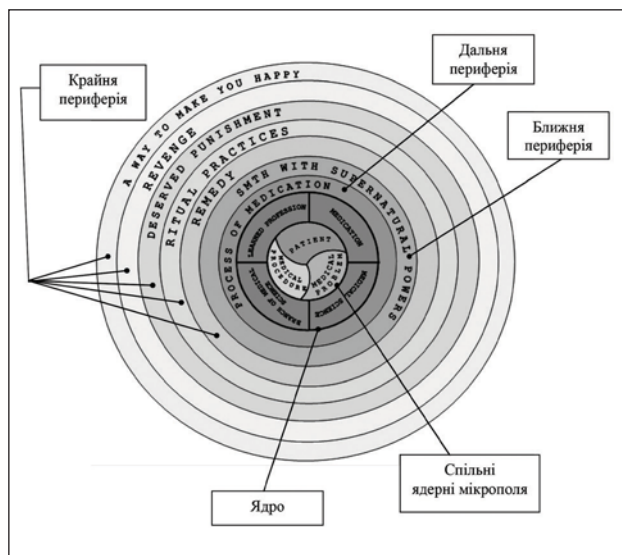

Рис. 1. Польова модель терміноконцепту MEDICINE

Для виокремлення субполів терміноконцепту було проаналізовано дефініції терміна *medicine* за визначеною схемою.

Дефініції терміна *medicine* («any drug or remedy» [5]; «An agent, such as a drug, used to treat

disease or injury» [12]; «A compound used to treat disease, injury or pain» [9]; «any drug or remedy for use in treating, preventing, or alleviating the symptoms of disease» [3]; «something that treats or prevents or alleviates the symptoms of disease» [13]; «a substance or preparation used in treating disease» [8]; «any drug or other substance used in treating disease, healing, or relieving pain» [14]), які актуалізують субполе MEDICATION, як особливий різновид тексту співвідносяться з поняттям «medication», яке репрезентує визначену структуру знання на науковому етапі. Визначаючи дефініцію як значення, необхідно розглянути її компоненти, які співвідносяться зі структурою знання. У структурі дефініції виділяємо компоненти «treating», «preventing», «alleviating», «treats», «prevents», «alleviates», «healing», «relieving», які актуалізують поняття «medical procedures» і належать мікрополю (МП) *medical procedures*. Компоненти «disease», «symptoms», «pain», «injury» виводять на МП *medical problem* і *patient*. Усі вони характеризують причину і випадки використання медикаментів, які актуалізуються компонентами дефініції «drug», «remedy», «substance», «preparation», «compound», що належать МП *medicamental means of treatment*. Компонент «any» вказує на широкий перелік можливих ліків. Отже, представлені дефініції терміна *medicine* репрезентують субполе MEDICATION.

Субполе MEDICAL SCIENCE актуалізується у дефініціях терміна *medicine*: «the art and science of the diagnosis and treatment of disease and the maintenance of health» [5]; «A scientifically based discipline dedicated to the prevention and treatment of disease and injury» [9]; «The art and science of preventing, diagnosing, and treating disease, as well as the maintenance of health» [7] та ін., які співвідносяться з поняттям «medical science». У структурі дефініцій актуалізуються мікрополя *science*, *medical problem*, *objects of medicine*, *patient*, *medical procedures*, *aims of medicine*.

Субполе BRANCH OF MEDICAL SCIENCE актуалізується у дефініціях: «the treatment of disease by nonsurgical means (then the enumeration of the branches of medicine)» [5]; «the branch of medicine concerned with the nonsurgical treatment of disease» [8] та ін. У структурі дефініцій виділяємо компоненти, які належать мікрополям *medical procedures*, *medical problem*, *patient*, *way of treatment*, *medical specialties* чи *branches*, *means of treatment*.

Субполе MEDICAL PROFESSION актуалізується у дефініціях: «The practice of medicine» [12]; «the learned profession that is mastered by graduate training in a medical school and that is devoted to preventing or alleviating or curing diseases and injuries»; «he studied medicine at Harvard» practice of medicine» [13] та ін. У струк-

турі дефініцій виділяємо компоненти, які належать мікрополям *profession, medical problem, patient, medical education, medical procedures*.

Компоненти дефініцій терміна репрезентують поняття, які є кластерами концептуальних ознак, на основі яких індивід чи явище категоризуються як такі, що належать медицині. Усі терміни медицини об'єднуються в термінологічну мережу і пов'язані із терміноконцептом MEDICINE, що робить його гіпертерміноконцептом медичної галузі знання.

За допомогою проведеного семантичного аналізу термінологічних значень терміна *medicine* ми визначили, що спільною для усіх чотирьох є сема «*treatment*». Крім того, до всіх ядерних субполів належать МП *medical procedures, medical problem і patient*, що вказує на їх ключове місце у медичній структурі знання. Вони знаходяться біля витоків медичної галузі та її ключових понять, оскільки позначають основні аспекти виникнення медичного знання. У чотирьох ядерних значеннях знаходимо окремі додаткові мікрополя, які конкретизують позначуване термінологічне поняття, проте ключовий зв'язок залишається незмінним.

Проведемо аналіз нетермінологічних значень терміна, щоб визначити ближню, дальню і крайню периферію та розкрити зв'язок між ядерними і периферійними частинами терміноконцепту.

Субполе PROCESS OF MEDICATION актуалізується у дефініції: «*treat medicinally, treat with medicine*» [13]. Компоненти дефініції належать мікрополям *medical procedures, means of treatment*. Це субполе відображає процесуальну частину концепту, що вказує на наявність об'єкта (потенційно пацієнта і захворювання), виконавця дії (лікаря) та засобу (медикаментозного препарату, процедури), де простежується зв'язок з усіма попередніми субполями. Проаналізоване значення зберігає тісний зв'язок із термінологічними значеннями, проте не зазначається у фахових термінологічних словниках. Воно містить і спільну ядерну сему («*treatment*»), що вказує на його знаходження у приядерній зоні (близькій периферії).

Субполе SMTH WITH SUPERNATURAL POWERS актуалізується у дефініції: «Among North American Indians: a) any object, spell, rite, ect. supposed to have natural or supernatural powers as a **remedy, preventive**, protection, ect; b) magical power» [14]; «Among North American Indians, something believed to control natural or supernatural powers and to serve as a **preventive or remedy**» [11]; «Something, such as a ritual practice or sacred object, believed to control natural or supernatural powers or serve as a **preventive or remedy**» [11]; «(Social Science / Anthropology & Ethnology) something regarded by primitive people as having magical or **remedial properties**» [3]. Компоненти дефініції «*object*», «*spell*», «*rite*», «*something*», «*ritual*

practice», «*sacred object*» вказують на предмет чи явище й актуалізують МП *object*. Компоненти «*believed*», «*regarded*» містять сему «*think*» і вказують на неконкретність, невизначеність характеристик даного поняття чи явища. Компоненти «*have natural, supernatural powers*», «*magical power*», «*control natural*», «*supernatural powers*», «*having magical properties*» характеризують об'єкт, вказуючи на його містичний, міфологічний характер, незрозумілий для людини, і відображають МП *supernatural features*. Наступний компонент дефініції «*primitive people*» вказує на причину такого сприйняття об'єкта, актуалізує донауковий період зародження медицини і відповідає МП *person*. Компоненти «*remedy, preventive*», «*having remedial properties*» вказують на лікувальний характер об'єкта і відображають віру людини у лікувальну силу різних засобів, відповідаючи МП *means of treatment (у донауковому їх розумінні)*.

Треба зазначити логічність такого значення, оскільки медицина своїм корінням походить від цілителів та шаманів, що відобразилося не тільки на асоціативному відтінку наукового поняття в малоосвіченого індивіда, а й на структурі та характері роботи спеціалістів медичного профілю (їхній формі, обрядово подібному характеру процедур тощо). У структурі значення знаходимо компоненти «*remedy*», «*preventive*», «*remedial properties*», які належать ядерному субполю MEDICATION, що наближає значення до ядра. Крім того, ці елементи вказують, що засоби спрямовані на досягнення основних завдань медицини – лікування і збереження здоров'я. Проте, загалом це значення відображає глибоке переосмислення термінологічного поняття, тому включаємо його до дальньої периферії терміноконцепту.

Субполе REMEDY (переносне значення) актуалізується у дефініціях: «Something that serves as a remedy or corrective: **medicine for rebuilding the economy; measures that were harsh medicine**» [11]; «a drug or other substance, as a poison, love potion, ect., used for other purposes» [14]. Компоненти цих дефініцій, такі як «*remedy*», «*corrective*», «*drug*», «*other substance*», належать МП *medication*, як у попередній дефініції (див. субполе SMTH WITH SUPERNATURAL POWERS), проте решта компонентів – «*medicine for rebuilding the economy*», «*measures that were harsh medicine*», «*poison*», «*love potion*» – вказують на немедичний характер використання цих засобів (на що вказує і компонент «*other purposes*»). Тому для зручності і з логічної точки зору ми виводимо поняття не «*medication*», а «*remedy*». Крім того, компонент «*poison*» має негативну конотацію, що не відповідає основним завданням медицини і не пов'язаний із ключовою семою «*healing*» («*treatment*»).

Субполе RITUAL PRACTICES актуалізується у дефініції: «**Shamanistic practices or beliefs**,

especially among Native Americans» [11]. Компоненти дефініції «*Shamanistic practices*», «*beliefs*» актуалізують донаукове (примітивне), міфологічне розуміння медицини.

Субполе DESERVED PUNISHMENT (переносне значення) актуалізується у дефініціях: «**take one's medicine** to accept a deserved punishment» [3]; «to endure just punishment or accept the results of one's action» [14]; «punishment for one's actions» [13]; «**take your medicine (like a man)** to accept an unpleasant situation or a punishment that you deserve, without complaining» [6]. Компоненти дефініції «*accept*», «*endure*» містять сему «*unforced*» і відображають процес добровільного прийняття. Компоненти дефініції «*like a man*», «*without complaining*» містять сему «*courage*» і відповідають МП **courage**, характеризуючи процес. Компоненти «*deserved*», «*just*», «*deserve*» відповідають МП **character** і вказують на те, що особа заслужила покарання за якісь негативні дії, на що вказують і компоненти «*the results of one's action*», «*for one's actions*», які відповідають поняттю «*reason*». Компоненти дефініції «*punishment*» і «*unpleasant situation*» відповідають МП **punishment** і **way of punishment**. У сукупності усі вище проаналізовані компоненти дефініції відображають суб'єктивне міфологічне сприйняття медицини, яке втілюється у сприйнятті захворювань як карі за порушення законів, правил, заповідей богів. І цю кару треба було винести, змирившись, або ж задобрити богів жертвоприношеннями і різного плану ритуалами.

Схоже на попереднє поняття (див. субполе DESERVED PUNISHMENT) відображає субполе REVENGE (переносне значення), яке актуалізується у дефініціях: «**give someone a dose/taste of their own medicine** to treat someone as badly as they have treated you» [6]; «**a taste (or dose) of one's own medicine** an unpleasant experience in retaliation for and by similar methods to an unkind or aggressive act» [3]. Компоненти дефініції «*treat*» і «*treated*» можуть трактуватися через значення «*to behave towards someone*» або ж «*to cure*», що відображає двозначність. До другого значення схиляють і компоненти самого виразу «*dose*» та «*medicine*». Проте фактично кінцеве значення виразу не має іншого зв'язку із медициною і відповідає МП **to behave towards someone**. Компоненти дефініції «*badly*» і «*retaliation for*» відображають МП **the character of action**. Компоненти «*unkind*», «*aggressive act*» відповідають МП **reason**. Компоненти дефініції «*similar methods*» належать МП **means of retaliation**. Власне тут також присутня сема «*deserved punishment*», проте це покарання вже не вимагає добровільного прийняття, оскільки втрачається зв'язок із божественним походженням покарання. Йдеться про помсту (*retaliation for*),

і відображається модифікація попереднього виразу (*take one's medicine*). Це значення також виходить із негативного досвіду в медицині, пов'язаного із суб'єктивним негативним досвідом та сприйняттям діяльності лікаря, про що свідчать і компоненти дефініції «*unpleasant experience*».

Субполе A WAY TO MAKE YOU HAPPY (переносне значення) актуалізується у дефініції: «**the best medicine** the best way of making you feel better when you are sad: Laughter is the best medicine» [6]. Компонент дефініції «*way*» належить МП **means**. Компонент «*best*» характеризує спосіб дії як найкращий і відповідає МП **character**. Компонент «*making*» входить до МП **process**. Компоненти «*feel better*», «*sad*» відображають мікрополе **condition** і відтворюють зміну цього стану. Компонент «*you*» відповідає мікрополлю **person**. Проаналізувавши всі складники визначення, можна помітити, що значення ґрунтується на позитивному впливі медичного засобу (*means*) на поганий стан (*condition*) особи (*person*), яка фактично є свого роду пацієнтом (*patient*). Це додаткове нетермінологічне значення відображає позитивний досвід у медичній галузі.

Аналіз нетермінологічних значень розкрив основні аспекти осмислення медичної галузі, які знайшли втілення в асоціативних нашаруваннях терміноконцепту. Польова модель показує, шляхом переосмислення яких термінологічних значень відбувалося творення додаткових нетермінологічних.

Етимологічний аналіз терміна-вербалізатора терміноконцепту дозволяє нам визначити особливості його творення, уточнити елементи структури терміноконцепту та пояснити окремі аспекти появи додаткових значень.

Етимологічний аналіз показав, що деривація лексеми *medicine* має зв'язок із поняттями «*doctor*», «*physician*», «*healing*». Центральним ядерним значенням є «*the art of healing*», яке відповідає поняттю «*medical science*», оскільки *medicine* походить від латинського «*ars medicina*», що означає «*the art of healing*» [15] чи, як подає етимологічний словник, «*the medical art*» [10]. Відповідно до етимології, дієслівне значення терміна, яке належить до ближньої периферії, є відображенням етимологічної деривації терміна в латинській мові: «early 13 c., from L. *medicina*, originally *ars medicina* «the medical art», from fem. of *medicines* (adj.) «of a doctor», from *medicus* «a physician» (L. *medicus* «physician» (n.); «healing» (adj.), from *mederi* «to heal, give medical attention to, cure» [10]).

Крім того, вербалізуються поняття «*doctor*» і «*physician*», які також зберігають зв'язок із терміном *medicine* і субполем **medical profession**. Значення кореня *med* («originally «known the best course for»», from an early specialization of the PIE root *med* – «to measure, limit, consider, advise» [10])

показує, що *physician* виступав не тільки як цілитель, а й порадник, що відображає доннауковий статус лікаря.

Аналіз етимології терміна розкриває і зв'язок терміна із семою «*healing*» («*treatment*»), яка активується на кожному етапі деривації: «from the Latin **ars medicina**, meaning the art of **healing**, from **medicus** «a physician» (L. **medicus** «physician» (n.); «healing» (adj.), from **mederi** «to heal, give medical attention to, cure» [10].

Зв'язок етимології, термінологічних і нетермінологічних значень терміна у структурі терміноконцепту вказують на те, що вплив доннаукового періоду розвитку медицини назавжди закріпився в медичній галузі наукового знання і чітко відображається у висловленні: «Formerly, when religion was strong and science weak, men mistook magic for medicine; now, when science is strong and religion weak, men mistake medicine for magic» (Thomas Szasz «The Second Skin») [4]. У лінгвістичному плані вплив доннаукового періоду розвитку науки на науковий і подальше нетермінологічне переосмислення термінологічних одиниць можна виокремити в асоціативно-метафоричний період, який виникає паралельно з науковим, при широкому використанні термінологічних одиниць і чітко відображається у периферії терміноконцептів. Все це вказує на те,

що вся інформація про термін, включно із деривацією, зберігається і фіксується у той чи інший спосіб, на кожному етапі концептуалізації.

Польова модель терміноконцепту MEDICINE складається із 11 субполів, які належать ядру (MEDICATION, MEDICAL SCIENCE, BRANCH OF MEDICAL SCIENCE, MEDICAL PROFESSION), ближній (PROCESS OF MEDICATION), дальній (SMTH WITH SUPERNATURAL POWERS) та крайній (REMEDY, RITUAL PRACTICES, DESERVED PUNISHMENT, REVENGE, A WAY TO MAKE YOU HAPPY) периферії. Аналіз терміноконцепту MEDICINE вказує на те, що його етносемантична структура в англійській мові формувалася поступово під впливом етногенезу соціальних стосунків (статус лікаря), етнокультурних змін у міфологічній релігійно-описовій картині світу (сприйняття лікаря як шамана, чарівника, заборона практичної медицини, як виду антирелігійної діяльності тощо), статусно утворювального розвитку медицини як науки та її галузей, розвитку її термінологічного апарату у процесі поглиблення досліджень та ускладнення процедур тощо.

У перспективі вважаємо за доцільне проведення аналізу вербалізації та концептуально-метафоричного осмислення терміноконцепту MEDICINE у художній комунікації.

Література

1. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
2. Плисак Д. В. Англійська медична термінологія у художній комунікації: когнітивно-прагматична перспектива : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Д. В. Плисак. – Херсон; Херсонський державний університет, 2013. – 20 с.

Словники та довідкова література

3. Collins English Dictionary [Electronic resource] – Complete and Unabridged. – Harper Collins Publishers, 1991, 1994, 1998, 2000, 2003. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/medicine>.
4. Collins Thesaurus of the English Language [Electronic resource]. – Complete and Unabridged. – 2nd Edition. – Harper Collins Publishers, 1995, 2002. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/medicine>.
5. Dorland's Medical Dictionary / Editor Douglas Anderson – 31 edition. – Saunders, 2007. – 2208 p.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – New Edition. – UK : Pearson Education Limited, 2006. – 1949 p.
7. Medical Dictionary : on-line, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.medicaldictionaryweb.com/Medicine-definition>.
8. Merriam-Webster Medical Dictionary: Medline Plus [Electronic resource]. – A service of the U.S. National Library of Medicine National Institutes of Health. – Mode of access: <http://www.merriam-webster.com/medlineplus/medicine>.
9. Mondofacto: The On-line Medical Dictionary, 2008–2009 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mondofacto.com/facts/dictionary?medicine>.
10. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.etymonline.com/index.php?term=medicine>.
11. The American Heritage Dictionary of the English Language [Electronic resource]. – Fourth Edition copyright by Houghton Mifflin Company, 2000. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/medicine>.
12. The American Heritage Stedman's Medical Dictionary. – Second Edition. – Published by Houghton Mifflin Company, 2004. – 944 p.
13. Thesaurus Based on WordNet 3.0 [Electronic resource]. – Farlex clipart collection. Princeton University, Farlex Inc, 2003–2011. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/medicine>.
14. Webster's New World Dictionary. – Second college Edition. – U.S. : Hungry Minds Inc, 1980. – 1692 p.
15. Wikipedia. – The Free Encyclopedia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://en.wikipedia.org>.